

Lenko Pleština:

"KORJENI KRIZE ILI PROSPERITETA"

(koreferat na seminaru ILAUD-Split 1981)

Zamisao, projektiranje, gradjenje i korištenje prostora zasniva se na svijesti o prostoru, a koja je sadržana u tri osnovne, međusobno prožete kategorije:

"društvena svijest - koja definira CILJ

"estetska svijest - koja definira NAČIN

"tehnička svijest - koja definira SREDSTVO

Njihovo udruženo djelovanje određuje prostorno ponašanje. U pojedinim razdobljima svaka od navedenih kategorija može imati dominantniji ili diskretniji značaj čime je i pojedino razdoblje karakterizirano u svojoj prostornoj pojavnosti.

1. "Ne određuje svijest ljudi njihovo društveno biće, već obrnuto, njihovo društveno biće određuje njihovu svijest" (Marx)

Na ovom globalnom načelu mogu se začeti i različite interpretacije prostora, zavisno od karaktera društvenog bića koje se bavi prostorom. Društvena je svijest određena mnogim parametrima (filozofije, ideologije, ekonomije, sociologije itd.), ali u čijoj je osnovi teorija o potrebama. "Između čovjeka i svijeta njegovih potreba postoji dijalektički odnos: čovjek stvara sebi potrebe, ali i potrebe u svojoj sveukupnost stvaraju čovjeka." ^{2 (Zivković)}

Analogno dualitetu čovjekova bića i potrebe se mogu iskazati:

potrebe biološkog bića

potrebe duhovnog (društvenog) bića

(dijalog
prilog)

Ove uopćene potrebe za "apstraktnog čovjeka" postaju veoma specifične za određenog (kulturološki, klasno, generacijski, profesionalno i sl.) konkretnog čovjeka, odnosno za razne forme društvene strukturiranosti: porodica, susjedstvo, gradska pripadnost, društvo, itd. Važno je istaknuti da svakom obliku društvene strukturiranosti odgovara određeni materijalni tj. prostorni kontekst, a taj može biti u registru od prostora sobe do globusa. Pored stana (porodica) i prostora države (društvo, narod), prostor grada ili naselja je značajan prostorni kontekst, kako u svojoj cjelovitosti tako i u fragmentima.

Svako društvo stvara svoju hijerarhiju potreba, a time zapravo određuje i prostorni kontekst. Ovo smatram primarnim u karakterizaciji i indentifikaciji svih urbanih tipova i urbane morfologije. Vrlo značajni momenti društvene svijesti su:

- socijalistička misao: oslobodjenje od eksploatacije.
- samoupravni model:realizacija društvene, ekonomske i društvene moći u bazi društva.
- prestrukturiranje porodice: kod nas sa tendencijama k nukleus^{porodici}.
- globalna unifikacija sredstvom svjetske kulture.

2. Estetska svijest može se poimati kao:

- a. regulativ dovodjenja arhitektonskih fenomena u jedan platonski apsolutan, konačan harmoničan sklad (na bazi idealističke filozofije).
- b. regulativ stalno promjenjivog odnosa baziran na dijalektičkim principima permanentnog kretanja, čiji aktivni impulsi dolaze iz društvene i pasivni impulsi iz tehničke svijesti.

Estetika apsoluta može biti samo jedan subjektivni privid ideje o lijepome, ali nije u mogućnosti da duboko prožme cjelovite biće sveukupnog društva. Vrijednost estetske misli je nemoguće a niti je od značaja da se valorizira sama po sebi, već jedino idejom i karakterom društvenog života - prema tzv. neutralna estetika^{ne može biti} povodom prostorne ideje, već plemenita posljedica. Estetika koja se bazira na spekulativnoj filozofiji i stvara ljepotu u svijetu misli (individualnog misaonog sustava) je otuđjena od stvarnog svijeta i ovaj je, ukoliko pasivno i poslušno ne sluša - odbija. Dali je neobično kada "neobrazovani" laici, koji ne posjećuju muzeje i galerije (kako piše Goodman u "After the Planners")¹ ne razumiju određene spekulativne sustave koji promoviraju LOOK AT-iskustvo, umjesto LIVE IN-iskustvo.³ Najvažnije točke optužbe protiv otuđene estetske forme iznosi Markuse:"Ona nije primjeren izraz ljudske situacije; ona je odvojena od stvarnosti utoliko što stvara jedan privid ljepoga, poetske pravde, vještačke harmonije, i reda koji miri nepomirljivo, koji pravda neopravdivo; u ovom svijetu prividnog izmirenja guši se energija za životom, čulna energija tjela, kreativnost materije, koji su snage oslobodjenja; a time je estetska forma jedan stabilizirajući faktor represivnog društva, to jest sama je represivna."⁴

3. Tehnička svijest pokazuje fantastičan instrumentarij kojim smo ovladali, ali koji sam po sebi ne rješava probleme. Veliki tehnološki san stvara privid jedne buduće sreće, ali je stvarni domet zadovoljenje čovjekovih bioloških potreba, dok svaki mega-sustav tehničke misli, je u diskutabilnom odnosu spram čovjekovih duhovnih potreba. Rani funkcionalizam je pokazao zapravo da je sa svojim stambenim tipovima uspješno reagirao na stambenu krizu u domeni bioloških potreba. Socijalizam je prihvatio recepte iz Atene 1933 . godine: sunce-ultraviolettne zrake protiv ^{bolesti} nehigijenskih prostora / svjetlo-u mračne prostore oskudice/ zrak- provjetravanje ustajalih prostora/ zelenilo- izvor kisika /normativi - osiguravanje "existenztrauma". Premda su ovo sve tehnički parametri, oni dobivaju značajnu društvenu važnost kao i estetsku, kada većina stanovništva živi u uvjetima koje je Engels opisao u djelu "Položaj radničke klase u Engleskoj". Očito je da i danas ovi "funkcionalistički stambeni tipovi" su aktuelni u mnogim djelovima svijeta. Dok razvijene zemlje medijem prostora pokušavaju rješavati mentalne probleme stoljeća (Smithson), nerazvijene još uvijek trebaju spašavati fizičko zdravlje svojih građana. Ovo je vrlo značajan kontekst suvremenog prostornog ponašanja i paradoksalno je kada 'moderna' to zaboravlja i uzdiže se se do nivoa represivne estetske dogme. Represivna su i razna "science-fiction" rješenja, formalno uzbudljiva (Plug-in City, Arcology City, Clusters in the Air, Helix Structure, itd.) gdje je kompletno gradsko biće svedeno na jedinstveni tip: skulpturu, čije je karikirano izdanje F.Lang prikazao u "Metopolisu".

Svaka od kategorija svijesti može biti ishodište tipologije prostora. Budući prostor postoji u dijalektičkoj (uzročno-posljedičnoj vezi) s čovjekom, a ne s "platonskom idejom", prihvaćam za značajnu samo onu tipologiju prostora, u kojoj prostor dobija karakter, ne u svome ^{toliko} obliku : koliko u svome korištenju. Prema tome analiza urbanog prostora se može kretati u okviru jedne društvene tipologije kao stvarne tipologije, za razliku od formalističke tipologije kao spekulativne tipologije.

Primjer: divlja izgradnja- "U našim (jugoslavenskim, op.p.) je gradovima, od oslobodjenja do 1971.g. izgrađeno 300 tisuća divljih kuća, onih za koje nije postojala regularna dozvola"⁵(Šušar). Većina ovih kuća je u konfliktu s "vječnom platonskom ljepotom", ali posjeduju značajnu društvenu ozbiljnost. Način njihovog nastajanja i korištenja je ^{gotovo} jedinstven, pa se one, bez obzira na formalne različitosti mogu identificirati kao specifičan arhitektonski tip, koji u mnogome određuje i urbani karakter grada. U najmanju ruku ova izgradnja skreće i dio urbanizacije na vrlo nepogodna područja.

Za svijest o prostoru u kontekstu čovjeka kao društvenog bića, veoma je značajno povjesno iskustvo. Ono mora biti razlučeno na 'pozitivno' i 'negativno' iskustvo, umjesto da se sve trpa u isto: tradiciju kao povjesni imperativ. Riječi "Internacionale" ("povijest svu zbrisimo za svagda") reagiraju na negativno iskustvo, a mnoge prostorne situacije bili su znakovi tog iskustva, i njihovo odbacivanje u tom času bilo je revolucionarno (Le Corbusier: projekt za Pariz). Razočarenje zaostavštinom stvaralo je nove nazore da je lijepo sve što je novo: principi nauke, industrijalizacija, tehnologija, novi društveni odnosi. Ideal nije bio buržoaski život za sve niti univerzalni buržuj kao čovjek budućnosti, pa prema tome - ni "aristokratske" prostorne situacije i simboli (odvojeni od početnog konteksta) nisu mogli, ni smjeli postati prototip za novo društvo, a pogotovo ne estetski kriterij. Međutim, to arhitekti kao da često nisu mogli, ili nisu željeli shvatiti. Rasprava o tome dali se dobro za pojedinca može bolje postići kroz zajedničko dobro ili kroz inicijativu pojedinca, polarizirala je stvari u kolektiviz^{mu} ranog funkcionalizma na jednoj i "prairie-house" na drugoj strani. Model grada kojega promoviraju socijalističke ideje zahtjeva društveno vlasništvo nad zemljištem, za razliku od tradicionalnog grada na 'paternu' privatiziranog zemljišta, i to je ^{jedna od} glavnih karakteristika urbane tipologije povjesnog i suvremenog grada.

Procjena da je suvremeni grad izgubio tzv. urbanitet previše je uopćena, diskutabilna, i na poziciji formalističke analize.

Točno je, da je građanska klasa (inače skromni fragment cjelokupnog društva, na prelazu stoljeća) izgubila pored drugih i privilegij grada, a da su gradski proleterijat i mase deagrariiranog stanovništva dobili, obzirom barem na prethodne uvjete. Procjenu suvremenog urbanog ponašanja (La Ville Radieuse, urbano tkivo "siedlunga") nije moguće procjenjivati romantizmom prošlosti izvan povjesnog konteksta, već jedino kriterijem društvene svijesti. Romantizam urbane budućnosti ^{ipak} nije, osim u nacrtima, uspio radikalno transformirati urbanu situaciju: 1. jer su fundamentalni principi urbanih struktura ostali isti, i 2. jer je i dalje trebalo živjeti sa, da parafraziram Marxa, "starudijama prošlosti". Dok je društvena transformacija dinamička kategorija ⁿ ^{PRILAGODITI} ^{ag}likih promjena, prostor je statička kategorija koja se nemože tako brzo promjenama, i time u svakom slučaju usporava neminovne društvene promjene. Dešava se proces koji sociolozi nazivaju "vladavina mrtvih nad živima" i koji uvjetuje povjesnu budućnost: povjesni kontinuitet ako je zasnovan na pozitivnom iskustvu ili obrnuta, povjesnu konfrontaciju.

Urbana i antiurbana strategija je kod Marxa i Engelsa objedinjena u zamisli "selo-grad": "utjecati na postepeno odstranjivanje razlika između sela i grada" (Komunistički manifest), što podrazumjeva podjelu prostora moćan/inferioran, intelektualni/manuelni i sl. Ako se taj proces planetarne urbanizacije i dešava na oblikovnom planu, Lefebvre misli da "centri informacija, znanja i moći postavljaju novu graničnu liniju unutar samog urbanog fenomena." Istaknuti centralitet grada dovodi do visokocentraliziranog donošenja odluka i gradske tehnokracije jedine sposobne da upravlja gradom u ime raznih principa od kojih suverenitet oblikovne misli nije bez značaja. Mislim da je štetan urbanizam koji će na gradski totalitet gledati kao na slikarsko platno. Policentrizam je u svakom slučaju bolja pretpostavka, uz obaveznu da elementi razlika ne prelaze granicu segregacije.

Zaključak:

"Sreću čovjeku nemože donjeti ni država, ni sistem, ni politička partija. Sreću, čovjek može sebi stvoriti samo on sam. (Avangardne snage socijalizma i socijalističko društvo, prema tome, mogu imati samo jedan cilj- da prema mogućnostima datog historijskog trenutka stvaraju uslove u kojima će čovjek biti što slobodniji u takvom ličnom izražavanju i stvaranju da može- na osnovi društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju- slobodno raditi i stvarati svoju sreću. To je samoupravljanje.⁷"(Kardelj)

Sreću čovjeku neće donjeti verovatno ni apsolutizam univerzalnih estetskih zakona po kojima bi se građio grad. Gradjenje je jedna od iskonskih potreba izražavanja kreativnosti, pa ni danas nebi trebala biti otuđena od čovjeka u ime zabave manjine ("architecture is an affair of the elite"-Hollein). Za mene je ozbiljna stvar za razmatranje, takovi decentralizirani prostorni sistemi koji omogućavaju da se, u svakoj fazi procesa stvaranja i korištenja, obični ljudi mogu uključiti na najdirektniji način sa svojim intelektualnim, radnim i kreativnim potencijalima. Preduvjet za to jest prioritet društvene nad formalnom harmonijom. ("Etika je estetika budućnosti"-Lenjin)

Tu nalazim korjene krize ili prosperiteta.

Bilješke:

- 1.K.Marx:"Predgovor kritici ekonomije," 1859.
- 2.M.Živković:"Uvod u sociologiju stanovanja," 1975.
- 3.R.Goodman:"After the Planners," 1972.
- 4.H.Markuse:"Konterrevolution und Revolte," 1973.
- 5.S.Šuvar:"Izmedju zaseoka i megapolisa," 1973.
- 6.H.Lefebvre:"La revolution urbaine", 1970.
- 7.E.Kardelj:"Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja," 1977.